

ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ О. О. ТА ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ В ПОЛТАВСЬКОМУ ТОВАРИСТВІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

22 лютого 2016 року виповнилося 165 років від дня народження вченого-агронома, ґрунтознавця, класика агрономії, члена Полтавського товариства сільського господарства.

Народився Олександр Олексійович Ізмаїльський в Саратовській губернії Росії. Закінчив Петровську сільськогосподарську і лісничу академію. Прийнявши пропозицію стати управляючим великої Піщано-Балясневської економії – маєтку князя В. С. Кочубея на Полтавщині, – очолював цю структуру з 1883 по 1896 роки.

Взявши занедбане господарство, проявляючи творчу ініціативу, зосереджуючи увагу на виконанні покладених на нього обов'язків, обмірковуючи і враховуючи найменші дрібниці, поради досвідчених працівників, Ізмаїльський створив прибуткове господарство за рахунок продажу вирощених свиней, птиці, зерна та збереження кормів. Він уміло поєднував господарську практику з науково-дослідною роботою. Для проведення науково-дослідних робіт на власні кошти облаштував у хуторі Дячкове – господарському центрі маєтку – метеорологічну станцію і агрономічну лабораторію.

Наукову діяльність він зосередив на таких напрямках: агротехнічні заходи боротьби із засухою, зокрема глибина оранки і кулісні пари; обробіток ґрунту впоперек схилів і знищення бур'янів; значення добрив у боротьбі із засухою; висвітлення питань сільськогосподарської ентомології та тваринництва.

О. О. Ізмаїльський взяв активну участь у створенні Полтавського дослідного поля, в розробці

його першої наукової програми. З 1883 року – він член Полтавського товариства сільського господарства, через 12 років – віце-президент, а з 1899 року – почесний член Товариства.

Багато уваги він приділяв вивченню місцевого клімату, ґрунтів та їх обробітку, застосуванню добрив, зокрема 18 % суперфосфату для підвищення родючості ґрунту, накопиченню і збереженню в ньому вологи. У своєму кабінеті він організував лабораторію фізичних властивостей ґрунтів.

Йому разом із В. В. Докучасвим належить велика заслуга у вивченні ґрунтів Полтавської губернії, розробці системи агротехнічних заходів боротьби з посухою, вивченні степових блюдець, режиму вологості степів, ролі людини у їх висушуванні.

Він першим провів стаціонарні дослідження ґрунтового та водного режимів у зв'язку з різним культурним станом ґрунтів. Для цього створив буровий інструмент власної конструкції, який виймав ґрунт із глибини, не даючи йому змішуватися з верхніми шарами землі.

Розроблена ним методика пошарового відбору ґрунту на глибину понад два метри для визначення вологості, а також буровий інструмент експонувалися в 1900 році на всесвітній виставці в Парижі.

На основі аналізу великої кількості матеріалу, результатів наукових спостережень та дослідів, проведених на місцевих ґрунтах, він опублікував головні праці свого життя: «Як висохли наші степи» та «Вологість ґрунтів і ґрунтова вода у зв'язку з рельєфом місцевості і культурним станом ґрунту».

Вважаючи, що для організації польового господарства важлива не та волога, яка випадає на ґрунт, а та, яку він вбирає, Ізмаїльський у праці «Як висохли наші степи» писав: «Якщо ми будемо й надалі так само безтурботно позирати на прогресуючі зміни поверхні наших степів, а в цьому зв'язку – і на зростаюче висушування степового ґрунту, то навряд чи можна сумніватися, що порівняно в недалекому майбутньому степи наші перетворяться на неродючу пустелю».

Ґрунтовним дослідженням він розкрив процеси пересування вологи в ґрунті в різних умовах з верхніх шарів до глибини залягання ґрунтових вод. Це дало можливість відповісти на питання чому висохли наші степи. Він переконливо показав, що висихання степів відбулося в результаті оранки, знищення деревних посадок.

За названі дослідження, які Ізмаїльський проводив протягом 15 років, він був відзначений Макаріївською премією і премією Імператорської академії наук, Золотою медаллю Московського і Полтавського сільськогосподарських товариств, Почесним дипломом Нижегородської ярмарки.

Коротко та влучно охарактеризував О. О. Ізмаїльського, як дослідника, В. В. Докучаєв: «Наш лучший знаток степной влаги».

У 1886–1889 роках зав'язалися дружні відносини О. О. Ізмаїльського з В. В. Докучаєвим, який пізніше в своїх роботах не раз посилався на його дослідження. В січні 1894 року В. В. Докучаєв запросив О. О. Ізмаїльського до складу керівництва Особливою експедицією Департаменту лісового господарства для проведення робіт у Воронежській губернії. Але внаслідок загострення хвороби О. О. Ізмаїльський змушений був відмовитись, продовжуючи працювати керуючим до 1896 року.

Олександр Олексійович брав активну участь в обговоренні наукових проблем рослинництва і тваринництва, зокрема пропаганди культивування таких важливих сільськогосподарських культур, як кукурудза, сорго, вирощування кормових культур, застосування агротехнічних прийомів, зокрема снігозатримання шляхом розкладання на полях стебел кукурудзи та сорго; збереження коренеплодів, організація молочного господарства, розведення худоби. Йому належить ініціатива в проведенні перших дослідів із відгодівлі свиней. Він вивчав порівняльну характеристику кормових культур – люцерни та еспарцету, питання захисту рослин (фітопатології та ентомології).

Гортаючи журнали засідань Полтавського товариства сільського господарства, дивуєшся багатогранності його наукових досліджень.

Про активну участь в діяльності Полтавського товариства сільського господарства свідчать до-

повіді, прочитані Олександром Олексійовичем на його засіданнях: «Значення цукрового соргу для півдня Росії», «Про спостереження над гессенською мухою», «Про вплив глибокої і мілкої оранки, окучування і мотиження на урожайність кукурудзи і картоплі», «Із практики зберігання кормових буряків», «Що потрібно для розвитку свинарства в Полтавській губернії», «Як висохли наші степи» та інші.

Багато уваги Ізмаїльський приділяв питанням озимих культур. Зокрема, на засіданні Товариства у квітні 1886 року, де розглядалося питання про стан озимих хлібів, він висловив свої спостереження про те, що озима пшениця загинула від грудневих і січневих відлиг.

На пропозицію закласти на Дослідному полі досліді із сівозміною озимина по озимині або озимина по ярині і провести повний облік такої сівозміни, порівняно з іншими, Ізмаїльський відповів, що в пропонованій сівозміні, яку по суті не можна назвати сівозміною, є одна не вигідна обставина: ґрунт під другу озимину поступає сильно виснаженим вологою від дії рослинності першої озимини.

Перерослі з осені озимі, підкреслював Ізмаїльський, випасувати худобою необхідно лише в крайньому випадку, адже під час стравлювання земля ущільнюється, весною з'являються тріщини і швидко випаровується волога.

Він вивчав питання про зв'язок глибини заробки насіння з глибиною залягання вузла куштиння. Свого часу він звернув увагу Товариства на те, що було б важливо зайнятися з'ясуванням сучасного положення в господарствах Полтавської губернії щодо боронування сходів озимини. Боронування мало практикувалося господарями, тому заслугоує серйозної уваги і вивчення в різних умовах.

У квітні 1890 року на засіданні Товариства Ізмаїльський доповів результати досліджень по встановленню значення весняного боронування озимини як заходу збереження ґрунтової вологи. Проби ґрунту для визначення вологи були взяті 4, 10, 15, 20 і 24 квітня. На боронованому полі озимої пшениці 24 квітня вологи було 15 мм, на не боронованому – лише 8,8 мм.

Ці дані привели Ізмаїльського до висновку про безсумнівну користь весняного боронування озимих в якості заходу по збереженню в ґрунті вологи, що нагромаджувалася протягом осені і зими.

Значну увагу Ізмаїльський приділяв вивченню кормового буряка. Зокрема, він рекомендував замочування його насіння з приводу важкого його проростання, вважав цей процес необхідним і корисним.

Він провів досліді з посівом буряка з осені, але

так пізно, щоб насіння не могло прорости. Оскільки сходи бур'яка з'являються пізніше, ніж проростають бур'яни, він рекомендував разом із насінням бур'яка висівати насіння гречки, яке швидко розвивається і добре окреслює рядки бур'яка для прополювання.

Сіяти бур'яки, рекомендував він, необхідно якомога раніше, разом із сівбою вівса, попередньо замоченим насінням, яке проростатиме значно швидше, що дасть можливість протистояти блосі.

Щодо окучування бур'яка, то в його дослідах урожай був гірший, так як під час підгортання були великі втрати вологи, особливо в степу.

Він підкреслював вигідність вирощування насіння бур'яка, оскільки попит на нього досить високий і не завжди доводиться повною мірою задовольняти потреби. Він підкреслював, що витрати на вирощування насіння бур'яка нічого жаліти – вони завжди добре окупляються.

Ізмаїльський проводив також досліди з висівом соняшника з осені, одержав хороші результати.

Вивчаючи багаторічні трави – люцерну і еспарцет, – він констатував, що за кордоном еспарцет тримається 5–6 років і дає укоси, в нас же всього до 3-х років.

Він досліджував травосіяння в Харківській губернії, відвідав до 40 господарств, які займаються посівами еспарцету, і в усіх цих господарствах він тримається не більше 4-х років. Уже на четвертий рік в більшості випадків замість еспарцету з'являється пирій і інші трави. Тому він постійно стверджував, що досліди як з люцерною, так і з еспарцетом однаково важливі, що необхідно з'ясувати причини недовговічності у нас еспарцету і провести порівняльні досліди щодо вигідності розведення еспарцету і люцерни. Досліджуючи заходи боротьби з гессенською мухою, він вважав, що найнадійнішим засобом є глибоке заорювання стерні. Чим глибше вона буде заорана, тим вірогідніша загибель коконів мухи. Він також довів, що пізній посів озимини більше захищає посіви від пошкодження, ніж ранній.

Відносно пошкодження озимих гессенською мухою Ізмаїльський приходив висновку, що причиною для мухи головним чином служить падалиця ярих і озимих. Приманки мають серйозне значення головним чином по відношенню до знищення весняного покоління. Виліт покоління, що перезимувало, відбувається надзвичайно дружно, тоді як літні і осінні покоління мухи не рівномірні і не дружні. Приманка для такого покоління, яке вилітає дружніше, більш дієва. Ізмаїльський підкреслював, що положення з пошкодженням озимини обумовлюється станом весни.

Якщо весна не сприяє рослині, то і одного ме-

ханічного пошкодження достатньо, щоб стебло загинуло. За сприятливої весни рослина швидко поправляється в разі 2–3-х пошкоджень.

Вивчаючи причини загибелі озимини, Ізмаїльський однією з них вважав іржу, яка знесилює рослину, зерно одержується легким, не виповненим і особливо тоді, коли рослина змушена переносити несприятливі погодні умови. Із дослідами з лізіметрами, де вивчалось питання проникнення дощової води поверхнями ґрунту, де він був нічим не прикритий, де був прикритий рихлим шаром і де був захищений від дощів шаром соломи, Ізмаїльський довів, що на ґрунті, захищеному соломою, затримується до 28 % води і разом з тим пропускається в лізіметр до 65 %.

Відносно питання використання гною як добрива він звертав увагу на те, що деякі господарі-практики не працюють над питанням удобрення гноєм, навіть більше, вони просто відкидають його, припускаючи, що пшениця вигорас на удобрених полях. Ізмаїльський же ратував за те, що досліди з гноєм важливіші, ніж зі штучними добривами.

Під час розгляду питання про каракульських овець він говорив, що метизація навряд чи можлива. Випадки змішування з простими вівцями не допустимі. Таке змішування можна допустити тільки тоді, коли стадо буде кинуте на призволяще, чого ні в якому разі не можна допустити. По питанню поліпшення скотарства Ізмаїльський заявляв, що для підтримання як всякої породи потрібна повна годівля, тому необхідно утримувати племінне стадо, щоб таким чином зменшити збитки по утриманню всього необхідного в господарстві стада.

Олександр Олексійович вивчав способи зберігання коренеплодів і годівлі худоби бур'яком, довівши, що результати годівлі ним набагато кращі, ніж сіном. Спостереження показали, що робочі воли, кормова дача яких складалася із двох пудів бур'яка і двадцяти фунтів полови або соломо'яної січки, мали кращий вигляд, ніж воли, які одержували по одному пуду сіна.

Ізмаїльський брав активну участь у різних комісіях. Так, у 1888 році за пропозицією Президента Товариства збори запросили його в експертну комісію по випробуванню плугів і розпушуючих знарядь, що проходили в селі Рибці.

Багаторічна праця О. О. Ізмаїльського була високо оцінена – в 1899 році він був нагороджений орденом Святої Анни III ступеня.

Наукові проблеми, якими займався Ізмаїльський, викладені у більш ніж 30-ти його працях.

Він друкувався в одному із кращих літописів аграрної історії – журналі «Хуторянин», входив до складу його редколегії.

ЮВІЛЕЇ

Олександр Олексійович має безпосереднє відношення до організації Полтавського краєзнавчого музею. Він подарував музею геологічні розрізи, здобуті під час риття колодязів у маєтку князя Кочубея.

Ім'я О. О. Ізмаїльського як агронома, ґрунтознавця, класика агрономії, члена Полтавського сільськогосподарського товариства – на меморіальній дошці головного корпусу Полтавської державної сільськогосподарської дослідної станції імені М. І. Вавилова НААН України, увічнено в назві провулка в Полтаві.

Живою пам'яткою і понині є лісосмуга О. О. Ізмаїльського, посаджена на початку 90-х років XIX століття на хуторі Дячкове Полтавського повіту (тепер село Дячкове Диканьського району).

Микола Опара,
кандидат сільськогосподарських наук,
професор кафедри землеробства і агрохімії
ім. В. І. Сазанова ПДАА,
Заслужений працівник сільського господарства
України,
член Громадської спілки
«Полтавське товариство сільського господарства»

Надія Опара,
кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Полтавської державної аграрної академії,
член Громадської спілки
«Полтавське товариство сільського господарства»